

32. Дюпюи Р. Э. Всемирная история войн (1925–1997 гг.). – Кн. 4 / Р. Э. Дюпюи, Т. Н. Дюпюи. – СПб.: Полигон АСТ, 2000. – 1117 с.
33. Винниченко В. Щоденник (1946 р.) / Володимир Винниченко // Київська старовина. – 2002. – №6. – С. 119–143.

Дергачев А. В., аспирант кафедри всемирної історії Кировоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка

Вторая мировая война в историко-философских взглядах Владимира Винниченко. В статье осуществлен анализ историко-философских взглядов В. Винниченко на события Второй мировой войны в разрезе интерпретации исторического процесса в формате его концепций дискордизма и конкордизма. Рассматриваются предпосылки, причины и последствия Второй мировой войны в контексте регрессизма социальных отношений человечества – дискордизма. Акцентируется внимание на проблеме войны и мира в условиях капитализма, коммунизма и нацизма как прерогативы будущего идеального устоя – конкордизма. Сделаны выводы и намечены перспективы будущих исследований как составляющей мировой историософской мысли.

Ключевые слова: Вторая мировая война, дискордизм, конкордизм, коммунизм, капитализм, нацизм, фашизм, экзистенциализм, эвдемонизм, инстинкт, сознание.

Derhachov O. V., Post-graduate student of World History Department of Kirovograd State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko

The Second World War from the historical and philosophic standpoint of Volodymyr Vynnychenko. The analysis of Volodymyr Vynnychenko historical and philosophical views on the events of the Second World War in the context of historical process and in the light of his concepts of discordism and concordism are presented in the paper. The background and the reasons of opposition and consequences of the Second World War are overviewed. The attention is paid to the problems of war and peace in the conditions of capitalism, communism and nazism as a prerogative of the perfect future system – concordism. The conclusions are made and the perspectives of future research within the world historiographical idea are described.

Key words: the Second World War, discordism, concordims, communism, capitalism, nazism, fascism, existentialism, eudemonism, instinct, conscious.

УДК 328.124(477)"192"(045)

Жолоб М.П.,

аспірант кафедри історії та археології слов'янських народів
Інституту історичної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова

Національні релігійні громади України у системі конфесійних організацій (20-і роки ХХ ст.)

У статті досліджено внутрішній устрій тих релігійних організацій пореволюційної радянської України до складу яких входили громади з неукраїнським складом віруючих; приділено увагу структурним трансформаціям таких церковних інституцій впродовж 20-х років ХХ ст. Визначено місце об'єднань віруючих у складі конфесійних організацій. Висвітлено роль окремих осіб та їх груп у структурі національних релігійних громад. Розглянуто роль в управлінні релігійними общинами старост, церковних рад та загальних зборів віруючих, визначено обсяг їх повноважень у взаємовідносинах з органами влади.

Ключові слова: національна меншина, конфесія, релігійна громада, ієрархія, іудеї, католики, лютерани.

Після ствердження влади більшовиків в Україні, місцеві релігійні структури усіх конфесій перебували у скрутному становищі, яке ще більше погіршував брак вищого духовенства, частина представників котрого не спромоглася встояти перед викликом революції. Як церковні інституції різних конфесій, так і окремі релігійні громади постали перед необхідністю пристосовування власної організації до нових вимог влади.

З огляду на це у статті ставиться мета розглянути внутрішній устрій національних конфесійних організацій та релігійних громад України у 20-х роках ХХ ст.

Серед науковців, які у різний час досліджували цю проблему, необхідно виділити Л. Брандта [2], В. Ганзуленка [6], О. Ліценбергер [11-12], А. Рейнмаруса та Т. Фрізена [17] та ін.

Для початку слід зазначити, що радянським законодавством заборонялось вищому духовенству та релігійним центрам надавати обов'язкові для виконання релігійними громадами розпорядження та постанови. Їх виконання залежало від добровільного погодження віруючих [3, с. 17]. Однак ієрархічна будова не тільки залишилася у всіх релігійних організаціях, а й майже не послабилася, оскільки зберегла авторитет в очах віруючих.

Територіальний устрій римо-католицької церкви в Україні внаслідок повторного утворення на політичній карті Європи – Польщі, зазнав змін. Встановлений на Ризькій мирній конференції у березні 1921 р. між Польщею та Росією новий кордон проходив через територію Луцько-Житомирської єпархії. Таким чином, на польському боці лишилося шість деканатів, що налічували 83 приходи та близько 162 тис. католиків. На радянському терені залишилось 11 деканатів: Житомирський, Овруцький, Новоград-Волинський, Старокостянтинівський, Заславський, Київський, Радомишльський, Липовецько-Бердичівський, Сквирський, Уманський і Звенигородський, що об'єднували 98 приходів та понад 350 тис. віруючих [1, с. 137]. Незважаючи на поділ єпархії між двома державами, луцький єпископ продовжував підтримувати взаємовідносини з католицьким духовенством, що залишилося на радянському боці кордону.

Саме тому під час судового процесу в Москві, що відбувся 1928 р., волинський ксьондз Скальський обвинувачувався у зв'язках з луцьким ієрархом та за організацію, тісно пов'язаних з цим спілкуванням, нелегальних переходів через радянсько-польський кордон римо-католицького духовенства. Скальський виправдовувався: «Розділ 7 Ризького договору вніс якесь непорозуміння в нашу свідомість. Як одна держава може мати вплив, — думали ми, — на життя православної церкви в іншій державі, так і інша держава має право впливати на життя католицької церкви в першій» [5, с. 1].

Загалом на українських прикордонних територіях з Польщею існувало чимало випадків взаємодії місцевого католицького кліру з сусіднім польським духовенством. На початку 1925 р. більшовики змусили подільського ксьондза Каковського написати відкритого листа апостольському нунцію у Варшаві. У зверненні (рукою священника), радянська влада засуджувала стан речей, за якого справами Кам'янецької єпархії керував єпископ, що знаходився у Польщі [4, с. 1].

Наведені зв'язки між католицьким духовенством України та ієрархами, які постійно знаходилися в Польщі були продиктовані жорсткими умовами радянської дійсності. Від самого початку більшовики намагалися внести розлад у Римо-католицьку церкву зсередини. Багато священників відбували покарання, деякі були вислані за кордон. Фактично РКЦ в Україні не мала ієрархії. Ватикан намагався дипломатичними каналами зв'язуватися з радянським урядом, щоб знайти вихід із створеної ситуації. Офіційні переговори успіху не мали, але посол Ватикану, єпископ д'Ербін'ї, приїжджав кілька разів до Росії у 1926 р. та зміг відновити зруйновану структуру Римо-католицької церкви, призначивши апостольських адміністраторів, а деяких з них – єпископами. Проведена таємна реорганізація мала за мету відновити ієрархію католицької церкви. На території України працювали такі адміністратори: у Харкові – священник В. Ільгін, який опікувався католиками Лівобережжя, в Одесі – єпископ А. Фрізон, у підвітності якого знаходився південь України та Донбас, Житомирська дієцезія – священник Ф. Скальський, Кам'янецька дієцезія – священник Я. Свідерський [6, с. 72].

Більшовики, попри застосування у своїй релігійній політиці принципу «розділяй та владарюй», все ж не допускали можливості створення національних католицьких церков у республіках [16, с. 96].

Припинення існування Російської імперії поклато край дискримінації старовірів, що сприяло змінам у попівському напрямі старообрядництва, що полягали в подоланні різниці між його окремими відгалуженнями. Біглопопівці у 1923 р. нарешті спромоглися створили власне архієпископство та встановили триступінчасту ієрархію. Однак вони вже не становили конкуренції білокриницькій церкві. Тим більше біглопопівська церква розпалася на дві

течії: «общинників», які визнавали реєстрацію у радянських органах та «необщинників», що її заперечували. Білокриницька згода продовжувала переважати серед попівців, залишаючись при цьому найбільш масовим та організованим напрямом у старообрядництві [15, с. 74].

Євангельсько-лютеранська церква після революції залишилася без підтримки з боку держави, якою довгий час користувалася через наближеність до неї російських чиновників німецького походження. В 1924 р. на Всеросійському з'їзді лютеранських пасторів, проведення якого було викликане як новою церковною політикою держави, так і внутрішнім станом самої церкви, Генеральним синодом був розроблений новий статут лютеранської церкви. Затвердження статуту зумовлювалося бажанням духовенства покращити функціонування Євангельсько-лютеранської церкви в радянських умовах. З цією метою в основу церковної організації був покладений принцип виборності. Приходські зібрання відтепер обирали приходську раду, місцеві (окружні) синоди (з'їзди) – епархіальну раду, Генеральний синод (Всеросійський з'їзд або Всесоюзний євангельсько-лютеранський з'їзд) – Вищу церковну раду. Термін обрання мав тривати 6 років. На з'їздах брали участь миряни і пастори. Останні теж обиралися приходом та затверджувалися Вищою церковною радою. Консисто́рії було ліквідовано [2, с. 90; 11, с. 133].

Того самого року було створено Всеукраїнський синод, який одразу прийняв декларацію, що підтвердила постанови Генерального синоду. Синод відмінив існуючу виборність духовенства та виділив єпископа з одноосібним пожиттєвим управлінням лютеранською церквою. На місце виборної форми ксторів та пастирів (священиків і дияконів) вводилася система призначення. Для підготовки нових священиків було прийнято постанову організувати спеціальні семінари. А задля укріплення лютеранської церкви синод розпочав організацію церковних осередків в кількості по 16 осіб кожен, які мали належати до загальної системи управління лютеранською церквою [18, с. 80].

На основі постанови Всесоюзного євангельсько-лютеранського з'їзду вся територія України була поділена на чотири епархії (пробста) з центрами в Одесі, Запоріжжі, Харкові та Києві [19, арк. 313]. До складу Запорізької епархії входили такі приходи: Запорізький, Фріденфельський Запорізької округи, Іосифівський, Ейгенфельдський, Пришибський, Гохштедський, Нейштудгард-Бердянський Катеринославської округи, Кронауський Криворізької та Грунайський (Люксембурзький), Людвігстальський Маріупольської, Шидловський Артемівської округ [20, арк. 250]. Одеська епархія формувалася з 11 приходів: Одеського, Миколаєво-Херсонського, Грос-Лібентальського, Фрейдентальського, Ней-Фрейдентальського, Вормс-Іоанестальського, Кассельського, Гоффіунгстальського, Глюкстальського, Бергдорфського та Нейзацького [29, арк. 84]. Епархії з центрами в Одесі та Запоріжжі існували вже й раніше, що ж стосувалося Харківської та Київської, то скликане зібрання представників громад, які до них входили, вирішило об'єднати епархії в одну Північноукраїнську з центром в Харкові [19, арк. 313]. До складу об'єднаної церковної округи увійшли приходи, що знаходилися в Харкові, Катеринославі, Луганську, Сумах, Полтаві, Кременчуці, Києві, Радомислі, Беловеші, Немирові, Дунаєвцях. Натомість було утворено Волинську епархію, у складі якої знаходилися Житомирський, Новоград-Волинський, Геймтальський та Ємільчинський приходи [29, арк. 84]. До складу Волинської (Житомирської) епархіальної ради, подібно іншим, входив благочинний, якого обирало духовенство, чотири миряни та призначений радою секретар. Для вирішення нагальних питань рада мала скликатися не більше одного разу на місяць. Вона мала контролювати духовенство та релігійне життя, оберігати віруючих від можливого впливу представників та поглядів інших протестантських течій [24, арк. 47].

На зміни у підзвітності лютеранських громад вищим церковним органам вплинув не лише новий територіальний поділ церковної організації, до складу якої вони входили, а й утворення нових адміністративно-територіальних одиниць в республіці, межі яких ускладнювали переміщення духовенства та порушували зв'язок общин між собою. Члени євангельсько-лютеранських релігійних громад, що ввійшли до складу новоутвореної на території УСРР у жовтні 1924 р. Автономної Молдовської Радянської Соціалістичної Республіки (АМРСР), клопотали про внесення додаткового питання до регламенту з'їзду уповноважених релігійних общин, що мав відбутися в Одесі у вересні 1925 р. Питання

стосувалося надання можливості пастору, який виконував свої обов'язки в АМРСР, відвідувати задля його ж утримання громади віруючих у колонії Марієнгельм та хуторі Саратов, що залишилися на території Одеської округи [20, арк. 233].

У зв'язку із постійною полемічною боротьбою між різними течіями менонітів, їхні очільники не тяжіли до створення цілісної релігійної організації. Та все ж вирішення справ менонітських релігійних общин УСРР загального зацікавлення покладалося на Всеукраїнську комісію у справах менонітських громад з центром в колонії Лібенау Мелітопольської округи. Головами цієї комісії у 20-х роках були А. Г. Едігер та І. І. Вібе, а секретарем – А. А. Дік [37, арк. 17]. Незважаючи на те, що комісія певний час не була зареєстрована, це їй не заважало проводити роботу серед різних менонітських угруповань України [35, арк. 70]. Невдовзі її діяльність було легалізовано, оскільки маємо відомості, що 16 березня 1928 р. адмінвідділ НКВС задовольнив прохання комісії провести засідання [32, арк. 1]. Найбільш стійкою менонітською організацією була група громад, що знаходилися в Хортицькому районі. Очолював ці громади старшина, якому підпорядковувалися проповідники окремих менонітських об'єднань. Проповідники час від часу збиралися для спільного обговорення релігійних питань, а старшина здійснював інструкторські поїздки районом [17, с. 57].

Радянська влада не визнавала права німецьких баптистів на створення самостійної національної релігійної організації. У 1922 р. у с. Гюндердольфі поблизу Одеси відбулася конференція німецьких баптистів, на якій прийняли рішення щодо приєднання до Союзу російських баптистів, де вони утворили німецьку секцію Українського союзу (в 1926 р. Союз російських баптистів перейменований на Федеративний союз баптистів, а ще пізніше на Союз баптистів СРСР) [14, с. 12]. Проте, підпорядкування громад німецьких баптистів вищим релігійним органам в очах влади мало невиразний характер. У квітні 1926 р. Харківський адмінвідділ не задовольнив клопотання Всеукраїнського союзу баптистських релігійних об'єднань про отримання дозволу на проведення з'їзду делегатів німецьких баптистських громад. На це рішення вплинуло пояснення НКВС щодо особливостей статуту об'єднання. Адже у статуті не згадувалося про знаходження в його складі секції німців-баптистів. Натомість представникам німецьких баптистів було запропоновано звернутися зі своїм проханням до НКВС самостійно [26, арк. 5].

Іудейські громади були незалежними утвореннями. На відміну від общин найбільших християнських напрямів, які були структурними одиницями епархій, вони не входили до складу ієрархічної організації. Незважаючи на специфіку самодостатності та певної відособленості, іудейські громади задля повноцінного виконання релігійних практик, у межах окремих єврейських осередків все ж вимагали єдиного центру. У всіх єврейських поселеннях існували рабини, різники, які задовольняли потреби віруючих та не були залежні від окремих громад, що діяли при синагогах. Так само у загальному користування іудеїв знаходилися кладовища. Саме проведений владою поділ іудейських громад, які були цілісними структурами в межах єврейських поселень, на окремі релігійні об'єднання, чи не найбільше турбував віруючих. Адже прихожани будь-якої синагоги були спроможні піклуватися про потреби власної громади, рада могла видати платню канторам та служникам, здійснити підготовку до опалювального сезону, але віруючі в жодному разі не вимагали окремого різника чи власну мікву [27, арк. 45].

Тому єврейські релігійні громади, незважаючи на, часом, пасивну поведінку іудейського духовенства, у межах міст намагалися створювати комітети, які б стежили за порядком у синагогах, похованням віруючих, убоєм птиці та приготуванням кошерного м'яса, благоустроєм кладовищ, виконанням обрядів у міквах і випічкою маці. Потребуючи координаційного центру, на який би покладалося виконання перелічених функцій, у лютому 1924 р. Житомирська єврейська громада створила релігійне товариство. Для виконання взятих на себе зобов'язань воно запрошувало на службу духовних осіб, які мали право стежили за кошерністю та здійснювати обряди вінчання, обрізання тощо [21, арк. 23]. З подібним питанням у травні того самого року до окрадмінвідділу в Херсоні зверталися представники управліннь синагог та молитовних будинків міста [28, арк. 13]. Наприкінці 1925 р. у Прилуках, де нараховувалося сім іудейських громад, відбулося зібрання щодо їх об'єднання в одну. На

зборах обрали групу уповноважених, які мали втілити в життя цю пропозицію [25, арк. 123]. Трактуючи по-своєму запити іудеїв, влада не квапилася їх задовольняти, побоюючись у разі прийняття привабливого для віруючих рішення, посилення впливу духовенства на єврейське населення [10, с. 83].

До товариств, які консолідували релігійне життя розрізаних іудейських громад певного населеного пункту, можна віднести поховальні братства. Тому, потребуючи такого об'єднання в Житомирі, місцеві євреї й намагалися заснувати братство «Хевра-Кадиш». У його розпорядженні мало знаходитися кілька працівників для здійснення омовіння та поховання мерців. Статут товариства передбачав догляд за станом катафалків та надавав можливість іудеям користуватися його послугами та інвентарем [21, арк. 20]. Слід наголосити, що деякі братства були далеко не бідними, а це забезпечувало повноцінне виконання покладених на них функцій. У 1922 р. в незатвердженому статуті Київського поховального товариства зазначалося, що воно має гаражі; це у той час, коли ще не втратила дію заборона на утримання приватними особами автомобілів, а отже, й спеціальних споруд для їх схову [33, арк. 53].

Неспокійний час перших пореволюційних років не тільки загострив хіліастично-есхатологічні настрої у суспільстві, а й відобразився на всій церковній структурі різних релігійних течій.

У середині 20-х років у колонії Ліски Володарського району із лютеранської громади вийшла група у складі 43 осіб, які приєдналися до євангельських християн. У колонії Миколаївка Новоград-Волинського району лютеранську громаду залишило 14 осіб, котрі створили групу братів-євангелістів [25, арк. 4 зв.]. Зростаюча кількість випадків виходу громад з ортодоксальної Євангельсько-лютеранської церкви виявилася їх реакцією на апокаліптичні, як вважали віруючі, ознаки часу. Крім того, певну роль у цьому процесі відігравали історико-теологічні причини та психологічні настрої селянських громад. Свій відбиток на них наклали й давні традиції існування в німецьких колоніях багаточисельних сект та релігійних груп. Якщо баптизм та адвентизм вважалися самостійними домінаціями в протестантизмі, то велика кількість малих протестантських сект офіційно відносилися до лютеранства чи менонітів. Серед них можна назвати гюпферів, шпуденгенгерів, сепаратистів та ін. Всі ці угруповання відрізнялися у релігійному відношенні лише незначними деталями культу [11, с. 195].

У середовищі німців-менонітів між представниками окремих релігійних напрямів постійно точилася боротьба. Тому збільшення або скорочення членів у таких релігійних громадах залежало переважно від успіху проповіді того чи іншого проповідника [18, с. 129]. В 16 менонітських колоніях, що знаходилися у Велико-Олександрівському районі Херсонської округи, існувало три релігійні угруповання: власне меноніти, баптисти та євангелісти. У ході постійного суперництва між адептами релігійних течій, одного разу представники баптистської молоді села Олександрівки прийшли до сусідньої Озерівки, де протягом двох годин співали, молилися та плакали під вікнами жителів, намагаючись таким чином місцевих менонітів повернути в свою віру [38, арк. 170].

Сектантський та сепаратистський рух з приходом більшовиків до влади в Україні почав розповсюджуватися й серед інших етнічних релігійних громад, де подібні тенденції не були особливо поширеними. Так, у середині 20-х років від старообрядницької громади с. Залізняка Троянівського району Волинської округи відкололася група осіб «не приемлющая окрпослания их митрополита». У той самий час органами влади згаданої округи була виявлена секта богошукачів, яка «мала на меті об'єднання всіх релігій, нібито пристосовуючи таким чином своє вчення до умов існування в радянській республіці». Більшість складу секти становили поляки. Її члени жили у селах Луки, Млинище, Пулин, Горбельов і містах Житомирі та Бердичеві Волинської губернії. Керувала цим об'єднанням інтелігенція. Секта мала «пророка Іллю» (характерно, що цих «Іллів» було 5 чоловік) та «сина Божого» – хлопця десяти років. Члени сектантського угруповання намагалися скликати збори та здійснити похід з метою обрання «князя світу» [25, арк. 197-198].

Гегемонія пролетаріату встановилася і у духовній сфері – у науці, культурі; література та мистецтво були перетворені на інструмент ідеологічного впливу на маси. Цей вплив не

міг залишити у спокої і релігію. «Новий час», «нове суспільство» заперечували все старе, дореволюційне та вимагали створення «нової церкви», «нової релігії» [11, с. 188]. Діяльність певної частини духовенства спрямовувалася на пристосування релігійних організацій, культу та навіть деяких елементів віровчення до наявних суспільних умов. Процес оновлення релігії відобразився протягом 20-х років у церковних розколах, які радянська влада тільки підтримувала та поглиблювала [9, с. 70].

Лютеранські «оновленці» входили до складу Вільної Євангельсько-лютеранської і реформатської церкви конгрегаційного положення (ВЕЛРЦКП). У Україні лютеранські громади, які ввійшли до складу цієї релігійної організації, знаходилися в трьох німецьких колоніях неподалік від Житомира на чолі з Едуардом Домресом, а також під керівництвом Едуарда Люфта формували 19 громад в Одеській і колишній Таврійській губерніях, а саме у Пришиб-Молочній, Георгсталі, Рорбасі, Мелітополі, Одесі та ін. [11, с. 198]. Послідовники «живої церкви» зберегли основні положення та обрядовість євангельсько-лютеранської конфесії, однак відкинули необхідність теологічної освіти для пасторів та виступили із закликом підтримати рішення радянського уряду про відокремлення церкви від держави і школи від церкви й висловили готовність «...взяти посильну участь у культурних починаннях радянської влади» [12, с. 767].

Прикладом оновлення серед польського католицького населення слугувала громада Полтавського костюлу, ксьондз та церковний комітет якої знаходилися під цілковитим контролем та впливом органів ДПУ. Незважаючи на те, що настоятель храму не визнавався вищим духовенством, громада продовжувала бути на боці священика та вирішила не підкорятися керівництву. Влада намагалася сприяти поширенню подібних настроїв серед членів сусідніх приходів, що скріпило б авторитет оновлення серед польських віруючих [37, арк. 49]. У м. Погребище та с. Дзюнькове Бердичівської округи на ґрунті критики інституту папства від офіційної католицької церкви відокремилася група віруючих на чолі із ксьондзом Гуминським, члени якої назвали себе євангельськими християнами-католиками [13, с. 12].

Крім того, у Полтаві існував осередок іудейського варіанту оновлення, який, однак, не користувався особливою популярністю серед віруючих євреїв. Прихильники «живої синагоги» задля релігійного збереження впливу на єврейське населення намагалися використати аналогічні більшовицьким культурно-просвітницькі методи впливу та шляхом «клубної роботи» залучати до синагоги частину невіруючого населення [36, арк. 94].

Окремо слід розглянути внутрішній устрій релігійних громад, показати в них роль старост, рад та зборів віруючих.

Староста релігійної громади виконував подвійну функцію – вважався представником членів общини у відносинах із владою, її державними і громадськими організаціями, а також відповідав за господарчу частину. Так, менонітський староста, подібно очільникам громад інших релігійних напрямів, мав піклуватися про заготівлю для молитовної будівлі палива, слідкувати за своєчасним проведенням необхідних ремонтних робіт та за чистотою богослужбового приміщення, сплачувати страхові внески. Будучи в громаді головою її ради, староста укладав з місцевими органами влади договір про користування молитовним будинком. У менонітів староста обирався загальним зібранням громади терміном на один рік. Офіційно за свою роботу він не отримував жодних винагород [33, арк. 36]. У лютеранських церковних громадах існувала посада кірхенформунда, що в перекладі з німецької мови означає «церковний опікун». До його обов'язків належав збір коштів для ремонту та обслуговування церкви, який проводився в стінах культової споруди, а в деяких випадках і поза храмом. Серед іншого лютеранський староста займався розподілом місць на кладовищі для поховань. Кірхенформунд за необхідності відвідував хворих членів громади. Можна припустити, що під час таких зустрічей недужий отримував не лише духовну, а й матеріальну допомогу [30, арк. 16]. Староста іудейської громади називався габе. Зазвичай таку посаду обіймав обраний прихожанами найбільш заможний член громади, який переважно займався торгівлею [39, с. 29]. Посада габе, на відміну від аналогічних їй в інших релігійних культурах, законодавчо належала до категорії служника культу.

Оформленням документації, що висвітлювала процес функціонування релігійної

громади, займався секретар. Ця посада була виборною та могла оплачуватися [8, арк. 2].

Староста в своїй роботі покладався на церковну раду. Рада керувала справами релігійної громади, виконувала функції, пов'язані з користуванням культовим майном та грошовими витратами. Цей орган був підзвітний лише загальному зібранню віруючих [3, с. 17]. Переважно ради складалися виключно з письмених чоловіків, які належали до найбільш заможних та шанованих членів громади [7, с. 17]. Однак із середини 20-х років серед польських католицьких громад набрала оберті тенденція вводити бідняків до костельних рад або навіть ставити їх на чолі цього органу, що, як вважалося, мало забезпечити релігійні об'єднання від можливого зазіхання з боку влади [34, арк. 35].

Головна роль у керівництві релігійної громади, як того вимагало радянське законодавство, належала зібранню прихожан. Так, у лютеран загальні збори віруючих скликалися церковною радою. Про них членів громади мали заздалегідь повідомити протягом тринадцятиденного терміну.

На загальних зборах вирішувалися найрізноманітніші справи, пов'язані з життям громади: прийом нових членів, обрання церковної ради та делегатів на з'їзд релігійних громад, вибір та затвердження священнослужителів, призначення збору добровільних пожертв на утримання церкви та обслуговуючого персоналу, питання надання допомоги нужденним тощо [23, арк. 116]. Наприклад, 26 квітня 1926 р. загальне зібрання єврейської релігійної громади Великої синагоги м. Шепетівки постановило обрати голову, скарбника та секретаря. А у протоколі зборів лютеранської громади Судилківського району Шепетівської округи від 2 червня 1926 р. зазначалося про подовження повноважень кістера ще на один рік та встановлення йому платні, яка б за вказаний термін його перебування на службі общини не перевищувала 100 крб. [22, арк. 56].

Протягом 20-х років ХХ ст. релігійні структури, у межах яких задовольняли духовні потреби віруючі національних меншин України, зазнали змін: католицька церква мала проблеми з відсутністю ієрархів, лютерани намагалися демократизувати власну церковну організацію, іудеї не могли дати раду з подрібненням релігійних громад. Суспільні трансформації, спричинені Громадянською війною та приходом більшовиків до влади, сприяли зміні релігійних поглядів частиною полінаціонального населення України. Як наслідок, формування сектантських відгалужень та оновлення релігійних практик негативно позначилися на загальній структурі релігійних організацій. Крім цього, обрання старости та церковної ради зборами віруючих, а головне, їх право на останнє слово у прийнятті будь-якого рішення, на думку влади, мало унезалежити релігійні громади від духовенства та сприяти подальшій фрагментації релігійних структур.

Література:

1. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римсько-католицька єпархія / Ю. Білоусов. – Житомир, 2000. – 332 с.
2. Брандт Л. Лютеранство и его политическая роль / Л. Брандт. – Л.: ОГИЗ Прибой, 1931. – 112 с.
3. Валентинов А. Религия и церковь в СССР (стенограмма лекции, прочитанной на республиканском семинаре лекторов-атеистов в г. Ленинграде). – М., 1960. – 64 с.
4. Вечерние известия. – 1925. – 16 марта – № 549.
5. Вісті ВУЦВК. – 1928. – 27 січ. – № 23(2213).
6. Ганзуленко В. П. Римско-католицька церква на Півдні України: час соціальних перетворень (1917 – 1930 рр.) / В. П. Ганзуленко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – 2008. – Вип. 22. – С. 71 – 74.
6. Гольберт К. Предварительные итоги выборочного обследования религиозного движения на Украине / К. Гольберт // Адміністративний вісник. – 1926. – № 2-3. – С. 16-19.
7. Державний архів Одеської області (ДАОО), ф. Р-3865, оп. 1, спр. 58а, 94 арк.
8. Ігнатюк Д. До характеристики релігійних рухів на Україні / Д. Ігнатюк // Безвірник. – 1928. – № 1. – С. 67-77.
9. Коммунистическая власть против религии Моисея: Документы 1920–1937 и 1945–1953 гг. / ред. серии, отв. за вып. Л. И. Килимник; Центр изучения и публикации документов евр. истории «Храни и помни». – Винница: Глобус-Пресс, 2005. – 383 с.

10. Лиценбергер О. А. Евангелическо-лютеранская церковь и советское государство (1917 – 1938) / О. А. Лиценбергер. – М.: Готика, 1999. – 432 с.
11. Лиценбергер О. А. «Живая церковь» / О. А. Лиценбергер // Немцы России: энциклопедия. – Т.1. А–И / редкол.: В.Карев (пред. редкол.) [и др.]. – М.: ЭРН, 1999.
12. Любинський Ю. Мова цифр і фактів. (Сучасний стан релігійного руху) / Ю. Любинський // Адміністративний вісник. – 1926. – № 8. – С. 11-12.
13. Материалы к энциклопедии «Немцы России». Немцы Украины. Пилотный сборник. – М., 2002. – Вып. 7. – 210 с.
14. Милорадов В. Ф. Старообрядчество в прошлом и настоящем / В.Ф. Милорадов. – М.: Мысль, 1969. – 112 с.
15. Нежный А. И. Комиссар дьявола / А. И. Нежный. – М.: Протестант, 1993. – 272 с.
16. Рейнмарус А., Фризен Т. Меннониты. (Краткий очерк) / А. Рейнмарус, Т. Фризен; под ред. И. Гобгорта. – М.: Безбожник, 1930. – 88 с.
17. Сільськогосподарський союз голландських вихідців на Україні (1921 – 1927 рр.): зб. док. і матер. (НАН України, Ін-т історії України. Упоряд.: В.І. Марочко). – К., 2000. – 339 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВО України), ф. 5, оп. 2, спр. 199, 405 арк.
19. Там само, ф. 5, оп. 2, спр. 200, 295 арк.
20. Там само, ф. 5, оп. 2, спр. 214, 30 арк.
21. Там само, ф. 5, оп. 2, спр. 950, 179 арк.
22. Там само, ф. 5, оп. 2, спр. 953, 172 арк.
23. Там само, ф. 5, оп. 2, спр. 977, 57 арк.
24. Там само, ф. 5, оп. 2, спр. 2167, 245 арк.
25. Там само, ф. 5, оп. 2, спр. 2183, 155 арк.
26. Там само, ф. 5, оп. 2, спр. 2184, 96 арк.
27. Там само, ф. 5, оп. 2, спр. 2209, 34 арк.
28. Там само, ф. 5, оп. 3, спр. 335, 335 арк.
29. Там само, ф. 5, оп. 3, спр. 1053, 100 арк.
30. Там само, ф. 5, оп. 3, спр. 1075, 123 арк.
31. Там само, ф. 5, оп. 3, спр. 1176, 4 арк.
32. Там само, ф. 8, оп. 1, спр. 1218, 214 арк.
33. Там само, ф. 413, оп. 2, спр. 5, 132 арк.
34. Там само, ф. 413, оп. 2, спр. 10, 393 арк.
35. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 2006, 204 арк.
36. Там само, ф. 1, оп. 20, спр. 2007, 186 арк.
37. Там само, ф. 1. – оп. 20. – спр. 2019, 267 арк.
38. Шахнович М. Кому служит «религия Израиля»? / М. Шахнович. – Л.: Прибой, 1930. – 96 с.

Жолоб М.П., аспирант кафедри історії та археології славянських народів Інститута історичного образования НПУ імені М.П. Драгоманова

Национальные религиозные общины Украины в системе конфессиональных организаций (20-е годы XX в.). В статье исследовано внутреннее устройство тех религиозных организаций послереволюционной советской Украины в состав которых входили общины с не украинским составом верующих; уделено внимание структурным трансформациям таких церковных институтов в течение 20-х годов XX в. Определено место объединений верующих в составе конфессиональных организаций. Освещена роль отдельных лиц и их групп в структуре национальных религиозных общин. Рассмотрена роль в управлении религиозными общинами старост, церковных советов и общих собраний верующих, определен объем их полномочий во взаимоотношениях с органами власти.

Ключевые слова: национальное меньшинство, конфессия, религиозная община, иерархия, иудеи, католики, лютеране.

Zholob M. P., Post-graduate student of the Department of History and Archaeology of the Slavic peoples, Institute of Historical Education, National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov

National religious communities of Ukraine in the confessional organizations (20th of the XX century). This article deals with the internal structure of religious organizations of post-revolutionary Soviet Ukraine which consisted of communities with non-Ukrainian believers. The main attention is paid to the structural transformation of religious institutions during the 20th of the XX century. The place of communities of believers in the structure of religious organizations is defined. The role of individuals and groups in the structure of national religious communities is highlighted. The role of headmen, church councils and general assemblies of believers in the management of religious communities is examined as well as the scope of their powers in relations with the authorities.

Key words: national minority, confessional organization, religious community, hierarchy, Jews, Catholics, Lutherans.